

УДК 347.94

Гусєв О. Ю.*студент 2 року навчання ОР «Магістр»**юридичного факультету**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Постановка проблеми. У зв'язку з розвитком громадянського суспільства, широким розповсюдженням інформаційно-телекомунікаційних технологій та переорієнтацією правосуддя на захист прав кожного, електронні докази стають новим актуальним інструментом реалізації права фізичних і юридичних осіб на охорону та захист. Інформаційно-телекомунікаційні технології та електронно-оптичні пристрої, які здатні зберігати та переносити цифрову доказову інформацію внаслідок бурхливого розвитку науково-технічного прогресу стали багаточисельними, та мають істотні відмінності. Для цивільного судочинства це означає, що кожен їх вид повинен мати власний регламентований порядок збирання, подання, дослідження та оцінки. Внаслідок цього питання класифікації електронних доказів стає надзвичайно актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розуміння поняття електронних доказів, а також його поділу та види свої праці присвячували Балашов А., Блажівська Н. Є., Боннер О. Т., Брановіцький

© Гусєв О. Ю., 2016

© Національний університет «Острозька академія», 2016

-
- Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі / О. Ю. Гусєв // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hooutp.pdf>.

К. Л., Бурганов Р. С., Вершинін О. П., Ворожбіт С. П., Горелов М. В., Каламайко А. Ю., Луспенник Д. Д., Мітрофанова М. О., Руда Т. В., Тертишніков Р. В., Фурса С. Я., Хацук Ж. В. та інші.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження видів електронних доказів, які виділяються вченими у теорії цивільного процесуального права, аналіз судової практики щодо визначення найбільш поширених різновидів електронних доказів, а також формулювання на їх основі власних висновків і пропозицій щодо поняття електронних доказів та доцільності законодавчого врегулювання розглядуваного питання.

Виклад основного матеріалу. Характеристика правової природи та поняття електронних доказів є неможливою без зазначення їхніх видів і проведення певної класифікації. У законодавстві чіткої відповіді на цю проблему немає. Хоча в теорії можна знайти численні класифікації електронних доказів, проте наукові думки вчених-процесуалістів також не мають єдності, що відображає спірність цього правового явища.

Деякі теоретики та практики вважають, що до електронних доказів належать лише електронні документи [1; 2]. Така позиція може бути обгрунтована архаїчним законодавчим підходом до правового регулювання засобів доказування в ЦПК України. Згідно із ч. 2 ст. 65 ЦПК магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи є речовими доказами, а отже, аудіо- та відеозаписи в електронно-цифровій формі, що не мають носія інформації (або його одержання є ускладненим), не потрапляють до змісту новітнього поняття електронних доказів. За ч. 1 ст. 64 ЦПК будь-які листування службового або особистого характеру чи витяги з них, що містять відомості про обставини, які мають значення для справи – це письмові докази, а тому будь-які електронні повідомлення (в т.ч. SMS-повідомлення, електронна пошта тощо) також не належать до

▪ Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі / О. Ю. Гусев // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hoayutp.pdf>.

«електронних доказів». Інформація в мережі Інтернет, яку не вдається зафіксувати, зберегти та долучити до матеріалів справи, взагалі не підлягає правовій регламентації в Україні, а отже бути доказом просто не може. Звідси, керуючись методом виключення, не залишається більше нічого, що можна було б віднести до електронних доказів, окрім документів, які мають електронну форму.

Окремі науковці відмічають, що не всі електронні докази можуть бути кваліфіковані як документи, оскільки існують також електронні речові докази. Напр., результати контролю, записи телефонних та інших переговорів, результати контролю телеграфних та інших повідомлень, зняття інформації з технічних каналів зв'язку утворюють речові докази. З огляду на використання цифрової техніки при їх отриманні зазначені вище результати будуть електронними речовими доказами [3, ст. 150].

Одним з перших почав досліджувати проблематику нетрадиційних засобів доказування проф. О. Т. Боннер. Хоча вчений не проводить чіткої класифікації сучасних джерел інформації, що можуть слугувати доказами в суді, проте вказує на окремі найбільш поширені їхні види. До таких автор відносить: 1) аудіо- та відеозаписи; 2) електронні документи; 3) відомості, отримані з глобальних інформаційних систем (зокрема, мережі Інтернет); 4) електронну пошту; 5) свідчення (показання) спеціальних технічних засобів (напр., прилади обліку витрат електроенергії, води, газу, тепла; прилади визначення швидкості транспортного засобу чи ступеня алкогольного сп'яніння водія тощо); 6) засоби «електронного судочинства» (зокрема, відеоконференції, офіційні веб-сайти судових органів, листування з судовими органами за допомогою електронної пошти, автоматизовані судові інформаційні системи та ін.) [4].

На монографічному рівні питання видів електронних засобів доказування досліджувала С. П. Ворожбіт. На її думку, особливість

▪ Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі / О. Ю. Гусев // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hoayutp.pdf>.

електронних засобів доказування полягає в тому, що вони можуть містити доказову інформацію різної форми: письмові знаки, звукозаписи, відеозображення та ін. [5]. Проте вчений все-таки систематизує електронні засоби доказування, виділяючи наступні: 1) електронні документи; 2) докази, отримані з мережі Інтернет; 3) електронні поштові повідомлення; 4) аудіо- та відеозаписи.

М. О. Мітрофанова зазначає, що різноманітність видів електронних засобів доказування досить велика, відтак перерахувати їх всі не представляється можливим. Однак можна віднести їх до тієї чи іншої групи індивідуально-визначених предметів: 1) магнітні (дискети, різні магнітні стрічки, жорсткі диски ЕОМ, магнітні картки і т.п.); 2) оптичні (напр., компакт-диски); 3) напівпровідникові (засновані на мікросхемах, в яких інформація закріплюється в кристалічних решітках напівпровідників) [6].

Першим вітчизняним науковцем, який на дисертаційному рівні звернувся до проблем використання в цивільному судочинстві електронних засобів доказування, є А. Ю. Каламайко. Вчений пропонує виділяти такі види електронних засобів доказування залежно від особливостей їхньої форми: 1) звуко- та відеозаписи; 2) електронні документи; 3) інша інформація в електронній формі (інформаційні повідомлення). Крім того, за джерелом походження серед електронних засобів доказування автор виділяє: 1) файли, які створюються користувачем; 2) файли, які створюються комп'ютерною системою (тобто самим електронним середовищем) [7, с. 10].

Видається, що визначення видів електронних доказів є нелогічним і позбавлене прикладного сенсу. Перш за все, це можна пояснити неможливістю уникнення порушень законів логіки. Так, поділ будь-якого родового поняття на види має відбуватися за єдиним критерієм, підставою

▪ Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі / О. Ю. Гусев // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hoayutp.pdf>.

поділу. По-друге, обсяг змісту видових понять повинен повністю охоплювати зміст родового поняття [8]. Як можна помітити з наведених вище класифікацій електронних доказів, вимоги законів логіки дотримані не були. Пояснити це можна тим, що науково-технічний прогрес рухається «семимильними» кроками, внаслідок чого передбачити всі можливі види засобів доказування, які можуть фіксувати, зберігати та утримувати інформацію в цифровій формі, просто неможливо. Звідси випливає, що виконання вимог логічних правил поділу понять залишається майже неможливим.

Звідси, замість намагань виділити окремі види електронних доказів або засобів доказування, здатних подати цифрову інформацію до суду, пропонується відмовитися від такої ідеї взагалі, а натомість закріпити в законодавстві «широке» визначення поняття електронних доказів, яке б дало можливість «підвести» під нього будь-які електронно-оптичні пристрої, які можуть переносити цифрову доказову інформацію сьогодні та в майбутньому. Так, під електронними доказами пропонується розуміти інформацію про факти та обставини в цифровій формі, яка зафіксована за допомогою передбачених законом електронних матеріальних носіїв, або така, що передається по каналах електрозв'язку, на підставі якої суд робить висновок про наявність або відсутність фактів і обставин, що обґрунтовують вимоги та/або заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи, зібрану, подану та досліджену з дотримання процесуальної форми доказів.

Слід погодитися з думкою про те, що на сьогоднішній день можна говорити не про *види електронних доказів*, а лише про найбільш поширені *види джерел цифрової інформації*, яка використовується учасниками цивільного процесу в якості змісту електронних доказів. До останніх можна справедливо відносити:

-
- Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі / О. Ю. Гусев // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hoayutp.pdf>.

а) електронні повідомлення. До них, зокрема, належать листування електронною поштою, SMS/MMS повідомлення та ін. Виокремлення електронних повідомлень у самостійний вид електронних доказів зумовлено такими їх особливостями: 1) як правило, у них не застосовується цифровий підпис, що ускладнює ідентифікацію відправника та одержувача; 2) значні труднощі у фактичному відокремленні електронного листа як сукупності цифрової інформації від її носія для представлення в суді; 3) здебільшого, дистанційна віддаленість місця конвертації цифрової інформації у форму, придатну для сприйняття людиною, та місця, де знаходить носій, який зберігає таку інформацію.

б) електронні документи. Під електронним розуміється документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа (відповідно до визначення, даного в Законі України «Про електронні документи та електронний документообіг»). Специфічними рисами електронних документів є: 1) те, що вони вимагають обов'язкового використання особливих реквізитів; 2) фіксуються на спеціальних електронних носіях; 3) існування окремої, визнаної учасниками електронного документообороту чи затвердженої компетентними органами процедури перетворення цифрових даних на документ традиційного режиму; 4) неможливість безпосереднього сприйняття без допомоги спеціальних технічних і програмних засобів [9, с. 135-136]; 5) за своїм змістом, як правило, електронні документи є правочинами. У практиці цивільного судочинства електронні документи є вкрай рідкісним явищем, що може свідчити про недостатній розвиток електронного документообігу серед осіб не є суб'єктами господарювання.

в) інформація, отримана з глобальних інформаційних систем (зокрема, мережі Інтернет). Це найбільший вид електронних доказів за обсягом інформації, яка може бути використана в якості доказу. Напр.,

▪ Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі / О. Ю. Гусев // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hoayutp.pdf>.

поширеними є випадки залучення суддями такої інформації з Інтернет-сайтів до матеріалів справи, як інформація щодо офіційного курсу гривні до іноземних валют з офіційного веб-сайту Національного банку України; інформація з державних реєстрів, інформація з офіційних прес-релізів, розміщена на офіційних веб-сторінках органів державної влади та ін.

Такий вид електронних доказів слід виділяти як самостійний вид, виходячи з таких особливостей: 1) динамічний характер. Ця ознака може розглядатися в двох аспектах: по-перше, з погляду динаміки існування будь-якої інформації в мережі Інтернет – сьогодні вона може бути присутньою на певній веб-сторінці, а завтра її власник може її видалити та знищити, в т.ч. разом із самою веб-сторінкою (доменним ім'ям). По-друге, безпосереднє використання мережі Інтернет для представлення суду доказів часто стосується випадків, коли сама інформація за своєю природою є динамічною – аудіо- чи відеозаписом; 2) як правило, носій цифрової інформації, що зберігає доказову цифрову інформацію, є дуже віддаленим від місця здійснення судочинства, тому подати носій інформації до суду є неможливим. Відтак, єдиним способом дослідження інформації залишається мережа Інтернет, яка забезпечує швидке з'єднання між носієм інформації та електронно-обчислювальною машиною, якою користуватиметься суд під час дослідження доказів.

г) аудіо- та відеозаписи. Це вид електронних доказів, який вчені почали відносити до самостійного виду доказів раніше інших. Дійсно, аудіо- та відеоінформація наноситься на відповідний носій за допомогою електричного розряду чи інших фізико-хімічних методів, а тому не може за своєю природою співпадати з іншими видами доказів. Проте розвиток технологій запису динамічної інформації, її збереження в цифровій формі, а також телекомунікаційних технологій призвели до багатократного збільшення швидкості передачі інформації в просторі. Відтак, сьогодні

▪ Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі / О. Ю. Гусев // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hoayutp.pdf>.

немає проблеми зберігати відеозапис, напр., у США, а переглядати його за допомогою мережі Інтернет в Україні. Тому віднесення аудіо- та відеозаписів до самостійного виду засобів доказування (носіїв доказової інформації) можна ставити під сумнів, оскільки вони можуть бути досліджені й без фізичної присутності та безпосереднього дослідження носія судом. Звідси, аудіо- та відеозаписи вже частково перетворилися на інший вид електронних доказів – інформацію, отриману з глобальних мереж.

На цій підставі пропонується розмежовувати аудіо- та відеозаписи як електронні докази на два підвиди залежно від можливості пред'явлення до суду носія, що зберігає аудіо- чи відеозапис. Якщо матеріальний носій можна представити в суді, то такі електронні докази слід вважати безпосередньо «аудіо- чи відеозаписом». Такий різновид у судовій практиці зустрічається найчастіше. Якщо ж для ознайомлення зі змістом аудіо- чи відеозапису необхідним є використання мережі Інтернет, то в такому разі – це «інформація, отримана з глобальних інформаційних мереж». Даний вид електронних доказів зустрічається в цивільному судочинстві доволі рідко. Значення такого поділу полягає в процедурі дослідження: перші на сьогоднішній день досліджуватимуться як речові докази. Порядок дослідження других наразі не врегульовано.

Висновки. Отже, в теорії цивільного процесуального права немає єдиної точки зору на класифікацію видів електронних доказів. Указані вище поділи поняття електронних доказів на види є некоректними з точки зору логіки, оскільки вони порушують правила поділу понять. Це означає, що їх не слід сприймати як теоретичну модель для законодавчого закріплення, а лише як ознайомчий огляд найбільш поширених різновидів електронних доказів за відомими на сьогодні джерелами цифрової інформації, що зустрічаються в судовій практиці.

-
- Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі / О. Ю. Гусев // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hoayutp.pdf>.

Звідси, пропонується закріпити на законодавчому рівні поняття електронних доказів, яке матиме широкий зміст (тобто виражатиметься за допомогою оціночних понять). Такий підхід створить можливість раз і назавжди закріпити в загальних рисах вимоги, яким має відповідати електронний доказ, що не дасть можливості науково-технічному прогресу випередити прогрес цивільного процесуального законодавства України.

Список використаних джерел

1. Булгакова І. В. Електронні докази в господарському процесі: поняття та порядок застосування / І. В. Булгакова // Вісник господар. судочинства: Видання Вищого Господарського суду України. – 2011/1. – №1. – С. 85-90.
2. Присяжнюк О. О., Євсєєв О. П. Електронні докази у господарському процесі: проблеми формалізації / О. О. Присяжнюк, О. П. Євсєєв // Проблеми законності. – 2011. – Вип. 117. – С. 13-23.
3. Пастухов П. С. Электронное вещественное доказательство в уголовном судопроизводстве // Вестник Томского государственного университета. – 2015. – №396. – С. 149-153. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journals.tsu.ru/uploads/import/1281/files/396_149.pdf (дата звернення 15.03.2016) – Назва з екрана.
4. Боннер О. Науково-технічний прогрес і розвиток російського процесуального законодавства та судової практики / О. Боннер // Право України. – 2011. – № 10. – С. 45-62
5. Ворожбит С. П. Электронные средства доказывания в гражданском и арбитражном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / С. П. Ворожбит – СПб, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1425375> (дата звернення 12.03.2016) – Назва з екрана.

▪ Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі / О. Ю. Гусєв // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hoayutp.pdf>.

6. Митрофанова М. А. Электронные доказательства и принцип непосредственности в арбитражном процессе: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / М. А. Митрофанова – Саратов, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://test.ssla.ru/dissertation/referats/08-04-2013-1.pdf> (дата звернення 13.03.2016) – Назва з екрана.
7. Каламайко А. Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А. Ю. Каламайко; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2016. – 20 с.
8. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна): Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 536 с.
9. Чекотовська О. Е. Основні підходи до розуміння категорії "електронний документ" / О. Е. Чекотовська // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 134-137.

Гусев О. Ю.

Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі

Стаття присвячена дослідженню питання про можливість поділу родового поняття електронних доказів на види, а також здійснення їх класифікації за різними критеріями. З цією метою автором проводиться аналіз теоретичних точок зору науковців, положень чинного законодавства стосовно можливих джерел цифрової інформації, яка може бути подана до суду в якості доказів. Особливий акцент у статті робиться на широкому підході до розуміння поняття електронних доказів у цивільному процесі та неможливості здійснення вичерпного поділу електронних доказів на види.

▪ Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі / О. Ю. Гусев // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hoayutp.pdf>.

Ключові слова: цивільний процес, докази, електронні докази, електронні документи, електронні повідомлення, інформація з глобальних інформаційних систем, аудіозаписи, відеозаписи, цифрова інформація.

Гусев А. Ю.

Понятие и виды электронных доказательств в гражданском процессе

Статья посвящена исследованию вопроса о возможности разделения родового понятия электронных доказательств на виды, а также осуществление их классификации по различным критериям. С этой целью автором проводится анализ теоретических точек зрения ученых, положений действующего законодательства относительно возможных источников цифровой информации, которая может быть подана в суд в качестве доказательств. Особое внимание в статье уделено широкому подходу к пониманию понятия электронных доказательств в гражданском процессе и невозможности осуществления исчерпывающего разделения электронных доказательств на виды.

Ключевые слова: гражданский процесс, теория доказывания, доказательства, электронные доказательства, информация о фактах и обстоятельствах, критерии оценки, достоверность доказательств.

Husiev O. Y.

The concept and types of electronic evidence in civil procedure

The article is devoted to the research of a possibility to divide the generic concept of electronic evidence into separate species, and their classification under various criteria. The author analyzes some scientific points of view of, the provisions of current legislation regarding the possible sources of digital information that can be submitted to court as evidence. Particular emphasis is

▪ Поняття та види електронних доказів у цивільному процесі / О. Ю. Гусев // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2016. – № 1(13) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n1/16hoaytp.pdf>.

put on the broad approach to understanding of the concept of electronic evidences in civil procedure and the impossibility of an exhaustive division of electronic evidence into species.

The author points out that there is no clear answer in current legislation on the question of electronic evidence types. At the same time in theory of Civil Procedure Law one may find many classifications of electronic evidences, but scientific opinions do not have unity.

It is suggested that nowadays it is reasonable to talk not about the types of electronic evidences, but only about the most common types of digital information sources, that participants use in civil procedure as electronic evidences. Much attention in the article is given to the problem of impossibility of the division of electronic evidence into species. Determination of the types of electronic evidences seems to be illogical and meaningless. The author explains this through actual inability to avoid violations of logical rules while division. The problem is that ultra fast development of technology and electronics causes the inability to determine precise and exhaustive list of electronic evidences only by their type of form (type of storage medium) criterion.

In the conclusion it is proposed to fix in civil procedure legislation the concept of electronic evidence that would have a broad sense (i.e. be expressed with the help of evaluation concepts). This approach will make it possible to fix in general the requirements for electronic evidences that will prevent scientific and technological progress to ahead the progress of civil procedural legislation of Ukraine.

Key words: civil procedure, evidence, electronic evidence, electronic documents, e-mails, information on global information systems, audio record, video record, digital information.